

IV. Свіжий погляд на давні тексти

DOI: 10.32782/2225-479X-2022-35-36-6

УДК: 821.111Шек (37)

ORCID: orcid.org/0000-0003-2551-9813

*Дейнека Світлана
(Київ)*

Художня репрезентація феномену лімінальності в римській п'єсі Вільяма Шекспіра «Коріолан»

У статті римська п'єса В. Шекспіра «Коріолан» розглядається крізь призму теорії лімінальності, зокрема, аналізуються зображені в ній лімінальні стани й простори. До римських п'єс більшість дослідників відносять також трагедії «Юлій Цезар», «Антоній і Клеопатра», сюжети яких ґрунтуються на історіографічних працях античності. Саме в цих драматичних творах, героями яких виступають реальні історичні персони, зустрічаємо доволі розлогий перелік проявів лімінальності.

Під лімінальністю розуміють «пороговість», перехідність, зміну статусу, трансформацію, що характеризуються втратою ієрархії й набуттям нових рис, нового соціального рівня. Однією з найцікавіших в аспекті лімінальності є трагедія «Коріолан», персонажі якої переживають лімінальні стани, опиняються у зовнішніх та внутрішніх лімінальних просторах, що і стало об'єктом дослідження у цій літературознавчій розвідці.

Автор статті вводить до наукового обігу такі нові термінологічні поняття, як лімінальні відносини (стосунки) та маятник лімінальності. Під лімінальними відносинами пропонується мати на увазі специфічний вид стосунків між людьми (персонажами), що характеризується алогічністю і невизначеністю. Для реципієнтів художнього твору такі стосунки залишаються не до кінця зрозумілими, що відкриває простір для розмислів та інтерпретацій, створюючи перспективу проактивного (діалогічного) сприйняття. Маятником лімінальності називаємо такий різновид

IV. Свіжий погляд на давні тексти

змін або трансформацій у міжособистісних стосунках, який характеризується неодноразовим переходом людей (персонажів) з однієї позиції на іншу та подальшим поверненням з наступної на попередню. Такі коливання можуть супроводжувати лімінальні відносини, що яскраво представлено в трагічній історії життя римського полководця Кая Марція Коріолана, якою її представив у своїй п'єсі Вільям Шекспір.

Ключові слова: Шекспір, римська п'єса, «Коріолан», лімінальність, лімінальний стан, лімінальний простір, лімінальна персона, лімінальні стосунки, маятник лімінальності, вигнання, ідентичність.

В останні десятиліття у вітчизняному та зарубіжному літературознавстві сформувалося чимало нових напрямків досліджень, що характеризуються міждисциплінарністю. Вони надзвичайно актуальні в аспекті осягнення таких феноменів, як травма, пам'ять, гендер тощо, та уможливають перепрочитання класичних текстів під новими кутами зору. Прикладом цієї тенденції може служити імплементація у шекспірознавчий дискурс здобутків теорії лімінальності, яка розробляється антропологами, соціологами, психологами.

Результатом такого збагачення дослідницького інструментарію стало вивчення творів Барда крізь призму лімінальності. В цьому контексті заслуговують на особливу увагу римські п'єси Вільяма Шекспіра, до яких більшість науковців відносять такі трагедії, як «Тіт Андронік» (1590–1593), «Юлій Цезар» (1599–1600), «Антоній та Клеопатра» (1606–1607), «Коріолан» (1607–1608). Об'єднані наявністю історичних сюжетних першоджерел та часопросторовими параметрами, що вписуються в історію Давнього Риму, вони мають низку характерних рис: спільні образи, метафори, риторичні фігури, акцентування на політичному й ідеологічному значенні Риму, концепт римськості й «римські цінності», дискурс влади і оригінальне поєднання історичного та трагічного модусів у художньому просторі¹.

¹ Детальніше про характеристику римських п'єс як специфічного жанрового різновиду Шекспірівської трагедії див. Борискіна К. Римські п'єси В. Шекспіра як об'єкт літературознавчої аналітики: наукові здобутки і перспективи. *Тези XIX Міжнародної*

Яскравим прикладом є, зокрема, трагедія «Коріолан», в якій представлено низку лімінальних ситуацій, а її персонажі переживають різноманітні лімінальні стани.

Поняття «лімінальність» уперше використав французький етнограф Арнольд ван Геннеп у книзі «Обряди переходу», 1909 р.² Згодом, вже у 1960-х роках, британський антрополог Віктор Тернер розвинув цю концепцію у своїх численних наукових працях³. Особливості застосування цього поняття в релігієзнавстві, соціології та інших сферах були детально окреслені Бйорнатом Томасеном, який структурував декілька типів лімінальних вимірів⁴. Явище лімінальності у сучасному англomовному поетичному дискурсі стало об'єктом наукових пошуків української лінгвістки Катерини Лисової⁵

Теорію лімінальності на матеріалі сучасної української драматургії розробляє літературознавиця Жанна Бортнік, у полі наукового інтересу якої перебуває літературно-театральний процес і ті трансформації на рівні драматичних жанрів, які корелюють з естетикою лімінальності⁶.

Лімінальність у художніх текстах ренесансних митців, зокрема у п'єсах Вільяма Шекспіра, неодноразово привертала до себе увагу як театрознавців, так і літературознавців.

наукової конференції молодих науковців [“Наука і вища освіта”], (21–22 квітня 2011 р.), Класичний приватний університет. Запоріжжя : КПУ, 2011. Т. 3. С. 9.

² Van Gennep A. The Rites of Passage. Translated by M. B. Vizedomand G. L. Caffee. Chicago : University of Chicago Press, 1960.

³ Див., зокрема: Turner V. The Ritual Process: Structure and Anti-structure. Hawthorne, NY : Aldine, 1995.

⁴ Thomassen B. The Uses and Meanings of Liminality. *International Political Anthropology*. 2009. V. 2. No. 1, P. 5–27.

⁵ Лисова К. Лінгвальні засоби вираження лімінального часу та простору в сучасній англomовній поезії. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Філологія. 2016. № 21. Том 2. С. 70–72.

⁶ Бортнік Ж. Театральність сучасної монодрами: психологічний і поетологічний аспекти. *Сучасні літературознавчі студії. Літературні виміри видовищних форм культури*: збірник наукових праць КНЛУ. 2017. № 14. С. 80–94.
URL: http://irbisnbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_; Бортнік Ж. Особливості реценції трагедії Шекспіра «Отелло» в сучасному українському театрі (на прикладі вистави «Отелло/Україна/Facebook»). *Ренесансні студії*. Видавничий дім «Гельветика». 2021. Вип. 33–34. С. 107–118; Бортнік Ж. Жанрові лімінальні трансформації в сучасній українській драмі. *Волинь філологічна: текст і контекст*. 2022. № 34. С. 169–180.

IV. Свіжий погляд на давні тексти

«Пороговість» у сценічних репрезентаціях творів Шекспіра стала об'єктом кількох театрознавчих дисертацій. Так, Розалінд Лайонс, на основі досліджень, проведених у лондонському театрі «Глобус», описала особливості репрезентації амбівалентності лімінальних ситуацій у сценічних постановках Шекспіра⁷, а Бен Хаворт проаналізував «матеріальні й метафоричні репрезентації реальних фізико-географічних просторів, використаних Бардом, показуючи, як той змальовував їхнє тогочасне культурне значення»⁸.

У сучасних філологічних дисертаціях і публікаціях висвітлюються здебільшого лише деякі аспекти лімінальності в окремих п'єсах Шекспіра. Шекспірознавиці Сара Льюїс та Емма Віпдей, приміром, аналізують особливості зображення звуку, лімінального простору й часу у головних сценах «Макбета» і «Отелло»⁹, а К. Вурал Озбей виявляє відмінності лімінальності у шекспірівських творах різних жанрів¹⁰. Індійський науковець Метью Раїсун вивчає особливості змалювання образів героїв «Гамлета» у світлі теорії лімінальності, зокрема «прелімінальні, лімінальні та постлімінальні фази розвитку персонажів, як тимчасові, так і постійні»¹¹. Пакистанські дослідниці Сара Сієд Казмі та Еша тір Раазія у постмодерній перспективі розглядають пороговість і гендерну мінливість, що представлені у п'єсах «Два веронці», «Венеційський купець», «Цимбелін» та ін.¹².

⁷ Lyons R. Representing Ambiguity: Liminality And Transformation In Shakespearean Theatre: A thesis for the degree of Doctor of Philosophy. Anglia Ruskin University, 2016. 163 p.

⁸ Haworth B. Setting the Scene: Shakespeare's Liminal Spaces And the Contestation of Authority: A thesis for the degree of Doctor of Philosophy. Nottingham Trent University, 2021. P. 5.

⁹ Lewis S., Whipday E.. Sounding Offstage Worlds: Experiencing Liminal Space and Time in "Macbeth" and "Othello". *Shakespeare*. 2019. Vol. 15. No. 3. P. 272–282.

¹⁰ Vural Özbey K. Liminality In Shakespeare's "As You Like It", "Hamlet" and "Troilus and Cressida": Ph.D. Dissertation. Ankara, 2021. 338 p.

¹¹ Mathew R. Betwixt and Between: Liminality in William Shakespeare's Hamlet. URL: https://www.academia.edu/76612765/Betwixt_and_Between_Liminality_in_William_Shakespeares_Hamlet. P. 131.

¹² Syed Kazmi S., Raaziah E. tir. Liminality and Gender Fluidity in Shakespearean Dramaturgy: A Postmodern Perspective. *Journal of European Studies*. 2022. V. 38. No. 2. P. 64–74.

Едвард Беррі в контексті теорії лімінальності аналізує шекспірівські комедії¹³, а Жанг Хан – трагікомедії¹⁴.

До осмислення специфіки розуміння лімінальних станів у добу Відродження звертається Кей МакЛелланд, яка досліджує проблему насилля у творах Едмунда Спенсера і Вільяма Шекспіра, приділяючи особливу увагу художній репрезентації «підліткового віку, статі, сексуальності, психічного стану та фізичних вад»¹⁵.

Проте, римські п'єси Вільяма Шекспіра під окресленим кутом зору ще не вивчалися. Саме це й зумовило вибір теми цієї публікації, що фокусується на п'єсі «Коріолан», в художньому просторі якої наявні надзвичайно оригінальні прояви феномену лімінальності.

Мета статті полягає у тому, щоб з'ясувати специфіку зображення лімінальних станів і лімінальних просторів у трагедії В. Шекспіра «Коріолан», а також окреслити трансформацію особистісної ідентичності ключових персонажів твору.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж розпочати аналіз художньої репрезентації феномену лімінальності в конкретному літературному творі, доцільно коротко окреслити семантику понять і термінів, які використовуються науковцями, що долучилися до розробки теорії лімінальності.

Понад століття тому, у далекому 1909 році, автор поняття «лімінальність» Арнольд ван Геннеп, про якого йшлося вище, у праці «Обряди переходу» виокремив три стадії лімінальності:

- прелімінарні практики або обряди відділення (наприклад, церемонії поховання),
- лімінарні або проміжні обряди (такі як вагітність, заручини, ініціація, усиновлення тощо),

¹³ Berry E. Rites Of Passage. From Shakespeare's Comic Rites, Cambridge : Cambridge UP, 1984.

¹⁴ Zhang H. Liminality, Mobility, and Identity in Shakespeare's Late Romances. *Journal of Literature and Art Studies*. 2021. V. 11. No. 6. P. 431–438.

¹⁵ McLelland K. Violent Liminalities in Early Modern Culture. *Inhabiting Contested Thresholds*. New York and London : Routledge, 2022. P. 3.

IV. Свіжий погляд на давні тексти

- постлімінарні обряди або обряди включення, приєднання/інкорпорації (скажімо, весільні церемонії)¹⁶.

В контексті цього дослідження особливий інтерес викликає друга стадія – власне лімінальна фаза. Лімінальні стани, простори, явища знаходять своє відображення у художній літературі: завдяки поетам, письменникам і драматургам, читач може зануритися у переживання героїв, відчувати їхні емоції, разом з ними досягти катарсису, отримати певний емоційний досвід, близький до того, який набуває, скажімо, лімінар-протагоніст. Цікавою є думка Бйорна Томассена, який пише, що «лімінальні досвіди можуть бути штучно сформовані, скажімо, у ритуалах, або вони можуть просто трапитися без попереднього планування, як, наприклад, природні катаклізми»¹⁷. Він також додає, що «можна зауважити, що саме це роблять деякі художники або письменники»¹⁸. Йдеться про створення такого художнього світу, у якому митець формує уявну реальність, що веде до своєрідного «пограничного» існування.

Лімінальна персона опиняється у межовому стані та просторі, що призводить до зовнішніх та внутрішніх трансформацій. Важливою ознакою є втрата певних якостей під час перебування у стані лімінальності, а найважливішою особливістю виходу з лімінального стану є набуття нового соціального статусу. На думку Віктора Тернера, «лімінальні істоти перебувають ні тут, ні там, ні те ні се, вони – в проміжку між станами»¹⁹.

Лімінальний стан сповнений протиріч, він «вважається чи не єдиним із найбільш суперечливих та неосяжних станів, у яких може перебувати людина»²⁰. Тобто, як бачимо, втрачається не лише певна структура, змінюється система, але й трансформується уявлення про неї. Перебуваючи «на межі», індивід, безсумнівно, мислить, реагує, сприймає все,

¹⁶ Van Gennep A. Op. cit.

¹⁷ Thomassen B. Op. cit. P. 18.

¹⁸ Ibid.

¹⁹ Turner V. Op. cit. P. 359.

²⁰ Лисова К. Цит. вид. С. 71.

що відбувається довкола, абсолютно інакше²¹. Лімінальний простір відрізняється невизначеністю, це – «пограничні та витіснені на периферію (маргінальні) зони людського існування, які не можна охарактеризувати певними соціально-територіальними, суто соціальними, культурними, політичними, гендерними національними та іншими особливостями»²².

Розглянемо матеріальні та ментально-психологічні атрибути лімінальності у тексті трагедії Вільяма Шекспіра «Коріолан» (1607–1608). Цей твір, сюжет якого генетично укорінений в «Порівняльних життєписах» Плутарха, неодноразово потрапляв у поле зору українських літературознавців, про що свідчать праці Ксенії Борискіної²³, Тетяни Михед²⁴, Наталії Торкут²⁵. Оригінальні дослідницькі спостереження над специфікою структурування художнього образу протагоніста створюють надійне підґрунтя для осмислення ролі лімінальних станів у формуванні характеру Коріолана. Головний герой п'єси Кай Марцій, котрий здобув для Риму численні перемоги на полі бою, отримав друге ім'я Коріолан, підкоривши Коріюли, місто вольсків, які напали на римлян. Після повернення в Рим, йому пропонують стати консулом, але, внаслідок політичних інтриг народних трибунів, які підбурюють плебс, Кай Марцій зазнає політичного фіаско: його проголошують ворогом і виганяють з міста. Ображений, принижений, він йде у табір вольсків і готується разом із ними напасти на Рим. Біля брами – входу до міста, Коріолана зустрічають члени його родини і, під впливом палкої промови своєї матері, він вимушений відмовитися від плану помсти. Вольски сприймають таке рішення як зраду і підступно його вбивають.

²¹ Van Gennepe A. Op. cit.

²² Лисова К. Цит. вид. С. 71.

²³ Борискіна К. Цит. вид.

²⁴ Михед Т. Квантизація топосу «exile/banishment» у художньому просторі трагедій Вільяма Шекспіра. *Ренесансні студії*. Запоріжжя : КПУ, 2016. Вип. 25–26. С. 3–16.

²⁵ Торкут Н. Антропокреативний потенціал вигнання: уроки Шекспіра. *Ренесансні студії*. Запоріжжя : КПУ, 2016. Вип. 25–26. С. 159–193.

IV. Свіжий погляд на давні тексти

Цей персонаж неодноразово опиняється у лімінальному стані. Після того, як йому вдається підкорити Коріюли, його починають називати Коріюланом: «*За те, що Марцій звершив подвиг ратний / Під Коріюлами, хай він віднині / На радість армій наших зветься так: / КОРІУЛАН! КАЙ МАРЦІЙ КОРІУЛАН!*»²⁶. Таким чином, протагоніст набуває нового соціального статусу. У класичний період давньої римської історії чоловічі імена, як правило, склалися із трьох (або чотирьох) частин: преномена (особистого імені), номена (спадкового родового імені), когномена (прізвиська, а пізніше – спадкового сімейного імені), агномена (другого прізвиська). Когномени могли означати походження роду, риси характеру, особливості зовнішності або пам'ятні події²⁷. Автор «Паралельних життєписів» Плутарх коротко проаналізував значення усіх імен Коріюлана: «звідси ясно видно, що його ім'я було Кай; друге ім'я, Марцій, було спільне для сімейства, чи роду; третє, яке він опісля прийняв, знаменує або подвиг, або вигляд, або вдачу, або відмінні властивості»²⁸. Тож, здобувши когномен «Коріюлан» за перемогу над містом Коріюли, Кай Марцій переходить на вищий щабель римського соціуму, здобуває ще більше слави й визнання, поваги і вищого статусу.

Наступним прикладом межового стану може служити ситуація, коли воїн Кай Марцій Коріюлан має пройти певну зовнішню і внутрішню трансформацію, щоб стати консулом. Згідно з інформацією, яку пропонує давньогрецький історик Плутарх, «у той час існував звичай, щоб той, хто домагається влади, звертався безпосередньо до громадян і брав кожного з них за руку; він мав ходити по площі в одній лише тозі (без нижнього одягу – туніки), що мало б надати його вигляду більшої смиренності і дозволяло б тому, у кого були рубці

²⁶ Шекспір В. Коріюлан. / Перекл Дмитро Павличко. *Шекспір В. Твори в шести томах.* Київ : Дніпро, 1986. Т. 5. С. 552.

²⁷ Cethin M. Names and Naming Practices of Regal and Republican Rome.
URL: <https://web.archive.org/web/20090424070511/http://heraldry.sca.org/laurel/names/roman/>.

²⁸ Plutarch's Lives. With an English Translation by Bernadotte Perrin. Alcibiades and Coriolanus. Lysander and Sulla. In eleven volumes. London : William Heinemann LTD, Harvard University Press, 1959. V. IV. P. 143.

від ран, продемонструвати їх як явні ознаки своєї хоробрості»²⁹.

Ця традиція просити голосів у плебеїв, показувати їм свої рани, розповідати про подвиги була для Кая Марція принизливою, про що він прямо заявляє Мененію: *«Я вас благаю, / Звільніть мене від звичаю старого, / Не можу я на площі голим стати, / Показувати рани темним людям, / Щоб мати їх підтримку»*³⁰. До того ж, він мав вбратися у одяг, що не відповідав статусу славетного воїна, котрим був Коріюлан. Переборовши у собі це огидне приниження, він дотримується звичая: *«От він іде в одежі упокорення ...»*³¹. Як бачимо, для протагоніста цей стан рівносильний смерті, чого він не приховує: *«Солодкі голоси! / О, краще вмерти, ніж просить в народу / Зароблену хвалу і нагороду. / Чого ж я одягнув жebraцькі лахи / І визнання благаю в бідолахи? / Бо звичай так велить, до цього кличе!»*³².

Лімінальний стан переживає головний герой і тоді, коли залишає Рим і стає вигнанцем. Ця ситуація є найбільш складною у психологічному плані, адже персоналістична ідентичність Коріюлана вибудовувалася на концепті римськості як вищої чесноти для громадянина і воїна. Чисельні рани Коріюлан отримав саме захищаючи те, що було для нього найвищою цінністю, – Рим. Тож, коли плебс, підбурюваний підступними трибунами, Сіцінієм Велутом і Юнієм Брутом, позбавляє його права бути римлянином, Коріюлан переживає стан внутрішнього катастрофізму. Своєрідним психологічним захистом для протагоніста, наріжними каменями ідентичності якого є його римськість і його військова відвага³³, стають слова: *«Не ви – мене, а я вас проганяю! / Лишайтеся без свого оборонця...»*³⁴. Він відчуває ненависть до рідного міста, до його мешканців, які не відповідають його уявленням про чесноти римлянина:

²⁹ Plutarch's Lives Op. cit. P. 149.

³⁰ Шекспір В. Цит. вид. С. 567.

³¹ Там само. С. 569.

³² Там само. С. 571.

³³ Детальніше про це див.: Торкут Н. М. Цит. вид. С. 159–193.

³⁴ Шекспір В. Цит. вид. С. 598.

IV. Свіжий погляд на давні тексти

«Ненавиджу те місто, де вродився»³⁵. Він прямує до табору вольсків щоб помститися римлянам. При цьому Коріолан, по суті, відмовляється (хоча й вимушено) від того, що було стрижнем його самоідентифікації.

Вже у новому статусі, як очільник війська вольсків (своїх колишніх ворогів), Коріолан приходить під брами Риму з наміром помститися мешканцям рідного міста, які нанесли йому смертельну образу. На думку української шекспірознавиці Наталії Торкут, «таке відторгнення усталених суспільних конвенцій, вихід людини із соціального середовища та розрив індивідуальних зв'язків виводять її за межі звичної системи координат»³⁶. У цьому епізоді протагоніст постає як людина, що свідомо змінила власну ідентичність: приєднавшись до війська Авфідія і очоливши похід проти Риму, він фактично став вольском, принаймні, в очах оточуючих. Саме про це йдеться у словах Волумнії, матері Коріолана: «Цей чоловік нікчемний / Прийшов на світ від вольски, не від мене, / Його дружина в Коріолах, схоже / На нього це хлоп'ятко випадково»³⁷.

Образливі для Коріолана метафори, які лунають із вуст його рідної матері, чий авторитет і високий статус завжди були для героя незаперечними, спонукають його замислитись над тим, ким він є тепер, у своїй новій ролі. По суті, він знову переживає кризу ідентичності, але на цей час не римської, а нової ідентичності, сформованої його ображеним самолюбством і переходом у табір вольсків. Виходом із лімінального стану, зумовленого потребою повернення до своєї первинної ідентичності римлянина і сина своєї матері, постає рішення Коріолана запобігти руйнуванню Риму, зупинити вольсків і укласти мир між двома ворогуючими сторонами.

Як бачимо, у п'єсі Кай Марцій Коріолан переживає декілька лімінальних станів (набуття когномену, процедура балотування на посаду консула, вигнання з Риму,

³⁵ Там само. С. 569.

³⁶ Торкут Н. М. Цит. вид. С. 165.

³⁷ Шекспір В. Цит. вид. С. 632.

приєднання до вольсків та відмова від задуму розгромити Рим). Таким чином, Шекспір показує усю складність внутрішнього конфлікту героя, що набуває вимірів психологічної катастрофи. Перед нами не лише зовнішній конфлікт між протагоністом і його оточенням, але й зображення декількох модифікацій лімінального стану, який спричинює суттєві зрушення у просторі персональної ідентичності героя.

Шекспір змальовує свого героя як надзвичайно складний тип особистості, якому притаманні, з одного боку, рішучість, сила волі, любов до Батьківщини, сильне прагнення відновити справедливість, а з іншого – гіпертрофоване честолюбство, яке породжує прагнення помститися кривдникам за будь-яку ціну.

Лімінальний простір у трагедії «Коріолан» має два виміри: зовнішній та внутрішній. Прикладом зовнішнього лімінального простору можуть служити міста Рим, Коріоли, а також Капітолій, дім Авфідія та ін. Зовнішнім можна назвати також простір комунікації воїна Коріолана та народу, якщо плебс часто змінює свої погляди, то Кай Марцій, принаймні до вигнання, зберігає твердість та вірність своїм принципам: «... *щохвилини / Ви змінюєте думку – благородним / Звете того, кого ще так недавно / Ненавиділи, підляком – того, / Кого любили*»³⁸. Чужим для головного героя є й простір політики: йому бракує дипломатичності, він надто відвертий і висловлює свої думки досить різко, називаючи городян «псами нікчемними», «тварюками», «зухвалим бидлом», «бридотниками» тощо³⁹.

Щодо внутрішнього лімінального простору, то тут можна виокремити інтимно-психологічний простір самоідентифікації Коріолана і простір його стосунків з найближчим оточенням. Світ, який з дитинства оточував протагоніста і сприймався ним як втілення ідеалу, стає для нього ворожим: «*Рідне місто / Через нікчемність вашу*

³⁸ Там само. С. 534.

³⁹ Там само. С. 533.

IV. Свіжий погляд на давні тексти

зневажаю. / Стаю до нього спиною. Існує / Світ ще й за межами його»⁴⁰.

Лімінальність проявляється і у стосунках Кориолана, який очолив похід вольсків на Рим, з його матір'ю Волумнією, другом Мененієм Агриппою, дружиною та сином. Приміром, Волумнія, яка виховувала Кая Марція мужнім, хоробрим, безстрашним воїном, не бачить виправдання його зраді, що руйнує весь її материнський світ, де для сина-зрадника немає місця: *«Тобі, мій сину, доведеться перше, / Ніж нападати на свою вітчизну, / Катівською ногою наступити / На лоно матері, що привела / Тебе на світ!»⁴¹*. Тож, якщо сам Кориолан проходить всі стадії лімінальності на різних рівнях, то Волумнія, внаслідок того, що син дослухався до її прохань, на постлімінальну стадію (відмова від сина і, відповідно, від статусу матері) не виходить.

У трагедії також знаходимо певні деталі, які є ілюстрацією лімінальності у стосунках між Кориоланом та його дружиною Віргілією, а також їхнім сином. Віргілія, на відміну від Волумнії, по-іншому ставиться до бойових звитяг свого чоловіка, вона дуже боїться за його життя, боїться говорити про поранення: *«О, горе! / Скривавлене чоло! Не треба крові!»*, боїться Авфідія: *«О небеса! Рятуйте мого мужа / від лютого Авфідія!»⁴²*. Віргілія воліє залишатися вдома аж до кінця війни, вона забороняє собі розваги, ставить життя на паузу, таким чином, затримуючись на другій, власне лімінальній фазі: *«Не вийду за поріг, доки мій господар не повернеться з війни»⁴³*. Але, коли потрібно було йти до Кориолана й переконати його не нападати, вона вирушає до табору вольсків разом із Волумнією, малим Марцієм, подругою Валерією і почтом. Віргілія розуміє, як вигнання вплинуло на її чоловіка: *«Страждання / Змінило нас, тому ти так говориш»⁴⁴*. При цьому вона підтримує Волумнію, що на всіх них чекає велика біда: *«Наступиш ти*

⁴⁰ Там само. С. 598.

⁴¹ Там само. С. 630.

⁴² Там само. С. 540.

⁴³ Там само. С. 541.

⁴⁴ Там само. С. 627.

й на мене, / Бо я оце дитячко народила, / Щоб зберегти твоє ім'я в нащадках»⁴⁵.

Малий Марцій у п'есі з'являється нечасто, хоча його роль – підкреслити войовничий і незламний характер Кая Марція, адже син успадкував батькову натуру: *«його більше тягне до мечів та до барабанів, ніж до навчання»⁴⁶*, а в той момент, коли Коріолана просять відмовитися від помсти римлянам, хлопчик говорить: *«Але мене він не розтопче, / Бо я втечу, а потім буду битись, / Як виросту»⁴⁷*. Лімінальність у взаємовідносинах між ними полягає у тому, що саме малий Марцій є ніби продовженням свого батька, його маленькою копією, у ньому протагоніст може бачити себе, своє відображення, але у якийсь час він відмовляється від родини, від власного сина, начебто зрікається себе, свого майбутнього, прирікаючи своє славетне ім'я на забуття.

Яскравим прикладом перехідності в п'есі слугує дружба Коріолана з Мененієм Агріппою. До вигнання Кая Марція з Риму їхні приятельські стосунки можна було б назвати взірцевими, адже мудрий Мененій завжди підтримував Коріолана, був йому як рідний батько: *«Мене / Він батьком називав, але що з того?»⁴⁸*. Перша спроба з боку римлян домовитися із Коріоланом, щоб він не нападав на Рим, була невдалою. Тож, згодом із тим же закликком до нього звертається Мененій, який завжди був для Коріолана людиною авторитетною: *«О мій сину, мій дорогий сину! Ти готуєш вогонь для нас, та подивись на мої сльози»⁴⁹*. Втім, Марцій проганяє Мененія, даючи йому листа: *«Оскільки друзями були ми, лист / Я написав тобі, збиравсь послати, / Візьми»⁵⁰*. Авфідієві ж він говорить про своє ставлення до Мененія: *«Авфідію, із римлян всіх найбільше / Любив я цю людину, та, як бачиш...»⁵¹*, або про ставлення Мененія до

⁴⁵ Там само. С. 630.

⁴⁶ Там само. С. 541.

⁴⁷ Там само. С. 630.

⁴⁸ Там само. С. 620.

⁴⁹ Там само. С. 625.

⁵⁰ Там само.

⁵¹ Там само. С. 626.

IV. Свіжий погляд на давні тексти

себе: *«Любив мене, як батько: більше – він / Обожнював мене»*⁵². Тож, як бачимо, сам Коріолан добре усвідомлює кардинальну зміну у стосунках з Мененієм Агріппою, який в очах вигнанця втрачає статус близької людини та мудрого порадника, і, як наслідок, опиняється поза межами найближчого кола.

Не менш важливими з огляду на лімінальність є й стосунки між Каєм Марцієм та Туллом Авфідієм, адже два полководці ворогуючих народів у певний момент об'єднуються задля вирішення спільного завдання – нападу на Рим. Щоправда, кожен із них переслідує власну мету. Авфідій і до того мріяв захопити Рим із навколишніми територіями, про що свідчать його слова *«Бо я збирався йти, хоч не на Рим, / Але на ваші терени»*⁵³. Марцій же обурений вчинком римлян, своїм вигнанням, прагне помсти: *«Я прийшов / З ненавистю, з жагою відомстити / Всім, хто мене прогнав!»*⁵⁴. Кай Марцій перебуває у невизначеності, він не знає, як відреагує Авфідій, він ризикує життям, прямуючи в будинок ворога, він кидає Авфідієві певний виклик: *«Як ти мене не вб'єш, то будеш дурнем; / Я все життя ненавидів тебе»*⁵⁵. Авфідій завжди бачив у Коріолані ворога, який викликав і ненависть, як очільник ворожого війська, і захоплення, як гідний суперник, і заздрість, як непереможний воїн. При зустрічі з Каєм Марцієм-вигнанцем, Авфідій, вочевидь, притлумлює власну ненависть, а його статус у стосунках із Коріоланом змінюється: вони вже не вороги, а союзники, які воюють проти спільного ворога – Риму.

Після того, як Коріолан полишив свій задум нападати на Рим, ставлення Авфідія до нього знову змінюється: він оголошує Коріолана зрадником і руками змовників вбиває його. Тож, цю ситуацію правомірно називати маятником лімінальності. Під маятником лімінальності пропонується

⁵² Там само. С. 627.

⁵³ Там само. С. 609.

⁵⁴ Там само. С. 608.

⁵⁵ Там само.

розуміти коливання межового стану, вхід у новий лімінальний стан або простір, тимчасовий вихід із нього і повернення до попереднього стану, або ж повторне проходження цього стану. У даному випадку йдеться про біполярний розвиток стосунків і психологічних станів: від непримиренної ворожості до колаборації, від ненависті до приязні, а потім від любові до зради, від дружби до вбивства, від вбивства до скорботи. Показові в цьому сенсі фінальні слова Авфідія, який вважав себе зрадченим, у гніві принизив Коріолана, чим наблизив його трагічну загибель, але потім знову вдався до апологетики: *«Вже минулася ненависть. / Я вбитий горем. Хай зі мною разом / Його піднімуть воїни найкраці. / Жалобний марш заграйте, барабани! / Сталеві списи, вістря опустіть / Додолу! І, хоч досі в Коріолах / Батьки, і вдови, й діти, через нього / Осиротілі, плачуть, – ми повинні / Віддати честь шляхетній цій людині! / Допоможіть!»*⁵⁶. Один крок відділяє Коріолана від бажання захищати Рим (любов) до бажання руйнувати його (ненависть) і знову до бажання його рятувати (любов).

Також доцільним у даному контексті видається використання поняття лімінальні стосунки, або лімінальні відносини, оскільки «межовими» можуть бути не лише персони, стани, простори, час або процеси, але й стосунки, які характеризуються невизначеністю, незрозумілістю, нелогічністю. Саме цей тип стосунків змальовує, на нашу думку, В. Шекспір, репрезентуючи маятник лімінальності через складні взаємини Коріолана і Авфідія.

Висновки. Проведене дослідження дає змогу підсумувати, що лімінальні стани переживають більшість персонажів цієї трагедії, у той чи інший час вони опиняються у різних лімінальних просторах, як зовнішніх, так і внутрішніх. Протагоніст шекспірівської п'єси, Кай Марцій опиняється у пороговому стані неодноразово. За свої військові заслуги перед Римом він отримує когномен Коріолан, змінюючи свій соціальний статус на вищий, потім

⁵⁶ Там само. С. 641.

IV. Свіжий погляд на давні тексти

Його пропонують обрати консулом, що ще більше підкреслює його особливу роль у суспільно-політичному житті Риму. Але політичні маніпуляції народних трибунів призводять до вигнання головного героя з Риму, що спричинює переживання ним чергового лімінального стану. Коли ж ображений Коріолан приєднується до ворожого табору вольсків і планує помститися римлянам, він свідомо відмовляється від римської ідентичності. Згодом слова матері знаходять відлуння в його душі і змушують зупинити наступ на Рим, при цьому герой, який тепер є очільником війська вольсків, знову опиняється у межовому стані.

Перебуваючи у лімінальному стані, герої втрачають набуті раніше суспільні статуси, проходять трансформацію, постають перед новою реальністю, отримують новий досвід.

У п'єсі «Коріолан» наявні два виміри лімінального простору: зовнішній та внутрішній. До зовнішнього виміру відносяться локуси, які відіграють важливу роль у житті персонажів трагедії. Внутрішній вимір лімінального простору значно складніший. Він тісно пов'язаний із інтимно-психологічною самоідентифікацією Коріолана, а також із його взаєминами з іншими дійовими особами. Стосунки протагоніста з іншими персонажами набувають статусу лімінальних тоді, коли між ними втрачається певна ієрархія, або коли ці відносини кардинально змінюються під впливом вирішальних для їхнього життя подій чи явищ. Суттєві зрушення відбуваються також і тоді, коли у когось із персонажів статус стає вищим (визнання, слава, отримання когномену, відкриття нових кар'єрних перспектив), або нижчим (вигнання, осуд, зневага). До того ж, ці стосунки інколи набувають діаметрально протилежної семантики, а згодом повертаються до вихідного положення, що дає змогу говорити про своєрідні коливання, тобто, маятник лімінальності.

Список літератури:

Борискіна К. Римські п'єси В. Шекспіра як об'єкт літературознавчої аналітики: наукові здобутки і перспективи. *Тези XIX Міжнародної наукової*

конференції молодих науковців [“Наука і вища освіта”], (21–22 квітня 2011 р.), Класичний приватний університет. Запоріжжя : КПУ, 2011. Т. 3. С. 9.

Бортнік Ж. Жанрові лімінальні трансформації в сучасній українській драмі. *Волинський філологічний текст і контекст*. 2022. № 34. С. 169–180.

Бортнік Ж. Особливості реценції трагедії Шекспіра «Отелло» в сучасному українському театрі (на прикладі вистави «Отелло/Україна/Facebook»). *Ренесансні студії*. Видавничий дім «Гельветика». 2021. Вип. 33–34. С. 107–118.

Бортнік Ж. Театральність сучасної монодрами: психологічний і поетологічний аспекти. *Сучасні літературознавчі студії. Літературні виміри видовищних форм культури*: збірник наукових праць КНЛУ. 2017. № 14. С. 80–94. URL: http://irbisnbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_

Лисова К. Лінгвальні засоби вираження лімінального часу та простору в сучасній англомовній поезії. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер. : Філологія. 2016. № 21. Том 2. С. 70–72.

Михед Т. Квантизація топосу «exile/banishment» у художньому просторі трагедій Вільяма Шекспіра. *Ренесансні студії*. Запоріжжя : КПУ, 2016. Вип. 25–26. С. 3–16.

Торкут Н. Антропокративний потенціал вигнання: уроки Шекспіра. *Ренесансні студії*. Запоріжжя : КПУ, 2016. Вип. 25–26. С. 159–193.

Шекспір В. Кориолан. / Перекл Дмитро Павличко. *Шекспір В. Твори в шести томах*. Київ : Дніпро, 1986. Т. 5. С. 527–641.

Berry E. Rites Of Passage. From Shakespeare's Comic Rites, Cambridge : Cambridge UP, 1984.

Cethin M. Names and Naming Practices of Regal and Republican Rome. URL: <https://web.archive.org/web/20090424070511/http://heraldry.sca.org/laurel/name/s/roman/>.

Haworth B. Setting the Scene: Shakespeare's Liminal Spaces And the Contestation of Authority: A thesis for the degree of Doctor of Philosophy. Nottingham Trent University, 2021. 310 p.

Lewis S., Whipday E.. Sounding Offstage Worlds: Experiencing Liminal Space and Time in “Macbeth” and “Othello”. *Shakespeare*. 2019. Vol. 15. No. 3. P. 272–282.

Lyons R. Representing Ambiguity: Liminality And Transformation In Shakespearean Theatre: A thesis for the degree of Doctor of Philosophy. Anglia Ruskin University, 2016. 163 p.

Mathew R. Betwixt and Between: Liminality in William Shakespeare's Hamlet. URL: https://www.academia.edu/76612765/Betwixt_and_Between_Liminality_in_William_Shakespeares_Hamlet.

McLelland K. Violent Liminalities in Early Modern Culture. Inhabiting Contested Thresholds. New York and London : Routledge, 2022.

Plutarch's Lives. With an English Translation by Bernadotte Perrin. Alcibiades and Coriolanus. Lysander and Sulla. In eleven volumes. London : William Heinemann LTD, Harvard University Press, 1959. V. IV.

Syed Kazmi S., Raaziah E. tir. Liminality and Gender Fluidity in Shakespearean Dramaturgy: A Postmodern Perspective. *Journal of European Studies*. 2022. V. 38. No. 2. P. 64–74.

IV. Свіжий погляд на давні тексти

Thomassen B. The Uses and Meanings of Liminality. *International Political Anthropology*. 2009. V. 2. No. 1, P. 5–27.

Turner V. *The Ritual Process: Structure and Anti-structure*. Hawthorne, NY : Aldine, 1995.

Van Gennep A. *The Rites of Passage*. Translated by M. B. Vizedomand G. L. Caffee. Chicago : University of Chicago Press, 1960.

Vural Özbey K. Liminality In Shakespeare's "As You Like It", "Hamlet" and "Troilus and Cressida": Ph.D. Dissertation. Ankara, 2021. 338 p.

Zhang H. Liminality, Mobility, and Identity in Shakespeare's Late Romances. *Journal of Literature and Art Studies*. 2021. V. 11. No. 6. P. 431–438.

References:

Boryskina K. Rymski piesy V. Shekspira yak ob'iekt literaturoznavchoi analityky: naukovi zdobutky i perspektyvy. *Tezy XIX Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii molodykh naukovtsiv* ["Nauka i vyshcha osvita"], (21–22 kvitnia 2011 r.), Klasychnyi pryvatnyi universytet. Zaporizhzhia : KPU, 2011. T. 3. S. 9.

Bortnik Zh. Zhanrovi liminalni transformatsii v suchasniï ukrainiskii dramy. *Volyn filolohichna: tekst i kontekst*. 2022. № 34. S. 169–180.

Bortnik Zh. Osoblyvosti retseptsii trahedii Shekspira «Otello» v suchasnomu ukrainському teatri (na prykladi vystavy «Otello/Ukraina/Facebook»). *Renesansni studii*. Vydavnychnyi dim «Helvetyka». 2021. Vyp. 33–34. S. 107–118.

Bortnik Zh. Teatralnist suchasnoi monodramy: psykhologichnyi i poetolohichnyi aspekty. *Suchasni literaturoznavchi studii. Literaturni vymiry vydovyschchnykh form kultury: zbirnyk naukovykh prats KNLU*. 2017. № 14. S. 80–94. URL: http://irbisnbul.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbul/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_.

Lysova K. Liminalni zasoby vyrazhennia liminalnoho chasu ta prostoru v suchasniï anhlomovniï poezii. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*. Ser. : Filolohiia. 2016. № 21. Tom 2. S. 70–72.

Mykhed T. Kvantyzatsiia toposu «exile/banishment» u khudozhniomu prostori trahedii Viliama Shekspira. *Renesansni studii*. Zaporizhzhia : KPU, 2016. Vyp. 25–26. S. 3–16.

Torkut N. Antropokreatyvnyi potentsial vyhnannia: uroky Shekspira. *Renesansni studii*. Zaporizhzhia : KPU, 2016. Vyp. 25–26. S. 159–193.

Shekspir V. Koriolan / Perekl Dmytro Pavlychko. *Shekspir V. Tvory v shesty tomakh*. Kyiv : Dnipro, 1986. T. 5. S. 527–641.

Berry E. *Rites Of Passage*. From Shakespeare's Comic Rites, Cambridge : Cambridge UP, 1984.

Cethin M. Names and Naming Practices of Regal and Republican Rome. URL: <https://web.archive.org/web/20090424070511/http://heraldry.sca.org/laurel/name/s/roman/>.

Haworth B. *Setting the Scene: Shakespeare's Liminal Spaces And the Contestation of Authority: A thesis for the degree of Doctor of Philosophy*. Nottingham Trent University, 2021. 310 p.

Lewis S., Whipday E.. *Sounding Offstage Worlds: Experiencing Liminal Space and Time in "Macbeth" and "Othello"*. *Shakespeare*. 2019. Vol. 15. No. 3. P. 272–282.

Lyons R. Representing Ambiguity: Liminality And Transformation In Shakespearean Theatre: A thesis for the degree of Doctor of Philosophy. Anglia Ruskin University, 2016. 163 p.

Mathew R. Betwixt and Between: Liminality in William Shakespeare's Hamlet. URL: https://www.academia.edu/76612765/Betwixt_and_Between_Liminality_in_William_Shakespeares_Hamlet.

McLelland K. Violent Liminalities in Early Modern Culture. Inhabiting Contested Thresholds. New York and London : Routledge, 2022.

Plutarch's Lives. With an English Translation by Bernadotte Perrin. Alcibiades and Coriolanus. Lysander and Sulla. In eleven volumes. London : William Heinemann LTD, Harvard University Press, 1959. V. IV.

Syed Kazmi S., Raaziah E. tir. Liminality and Gender Fluidity in Shakespearean Dramaturgy: A Postmodern Perspective. *Journal of European Studies*. 2022. V. 38. No. 2. P. 64–74.

Thomassen B. The Uses and Meanings of Liminality. *International Political Anthropology*. 2009. V. 2. No. 1, P. 5–27.

Turner V. The Ritual Process: Structure and Anti-structure. Hawthorne, NY : Aldine, 1995.

Van Gennep A. The Rites of Passage. Translated by M. B. Vizedomand G. L. Caffee. Chicago : University of Chicago Press, 1960.

Vural Özbey K. Liminality In Shakespeare's "As You Like It", "Hamlet" and "Troilus and Cressida": Ph.D. Dissertation. Ankara, 2021. 338 p.

Zhang H. Liminality, Mobility, and Identity in Shakespeare's Late Romances. *Journal of Literature and Art Studies*. 2021. V. 11. No. 6. P. 431–438.